

Uvod

Slovenski kulturni prostor se je leta 2018 z velikim spoštovanjem, navdušenjem in široko podporo vodilnih institucij posvetil obeleževanju stote obletnice smrti Ivana Cankarja. Videli smo razstavi Cankarjevega doma in Mestnega muzeja, igrano-dokumentarna filma režiserjev Amirja Muratovića in Dušana Moravca, bogato bero gledaliških predstav, televizijskih in radijskih oddaj, likovnih, grafičnih, lutkovnih in stripovskih umetnin. Strokovne tematizacije niso ostale na ravni obnavljanja preteklih recepcij ali zaostrovanja prežvečenih konfliktov, temveč so ponudile sveže poglede, vprašanja in pomisleke. Še nikdar ni v enem letu izšlo toliko znanstvenih in poljudnih knjižnih del o Cankarju: knjige Janka Kosa, Igorja Grdine, Primoža Viteza, Marcela Štefanciča jr., številni zborniki, katalogi, albumi in ponatisi. Tudi organizatorji simpozijev o Cankarju so postavili rekord: dvodnevna simpozija na Filozofski fakulteti v Mariboru in na Univerzi v Pragi, »Akademijski pogledi na Cankarja« na SAZU, izjemen simpozij »Stoletje Hlapcev« v organizaciji SLOGI. V Beogradu je na veliki študentski konferenci »Cankar i(n) mi« nastopilo trideset mladih z vseh koncev tiste države, v kateri je Cankar umrl 11. decembra 1918. V Ljubljani smo na ta dan sto let pozneje pisateljevo slavnostno leto strnili v Cankarjevem domu na mednarodnem simpoziju, ki smo ga vsebinsko pripravili na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Po tem dogodku, na katerem so nastopili nekateri najvidnejši domači in tuji raziskovalci Cankarja, se je organizatorjem porodila zamisel o publikaciji, ki bi – v sorodnem duhu kot simpozij – predstavila širok mednarodni horizont sodobnega cankarjeslovja. Pričujoči zbornik je plod te zamisli.

* * *

Odpre ga **Janko Kos** – eden največjih slovenskih komparativistov in vodilni poznavalec Cankarja –, ki razgrne temeljno vprašanje Cankarjeve umestitve v širše evropske miselne in literarne tokove. V kontekstu filozofije se posveti predvsem platonizmu (in novoplatonizmu), ničejanstvu ter marksizmu, ob katerih obravnava tudi – še vedno enigmatično – vprašanje Cankarjevega anarhizma. Kos ob tem na izviren način poveže Cankarjeve zgodnje politične ideje z anarhističnim socializmom Oscarja Wilda. Z Wildom je povezana tudi druga drzna teza Kosovega prispevka, namreč da je Cankarjev prehod od protikrščansko nastrojenega radikalizma do izrazite katoliške religioznosti, ki je vznemirjal tako njegove sodobnike kot poznejše interprete, pravzaprav eden prepoznavnih vzorcev širše literarne dobe: ob Wildu, ki naj bi se v katolištvo spreobrnil ob koncu življenja, Kos primerja Cankarjev duhovni razvoj še z manj ali bolj sorodnimi »položaji med svobodomiselnostjo in krščanstvom« pri Gogolju, Tolstoju, Dostojevskem, Hopkinsu, Chestertonu, Greenu, Verlainu, Huysmansu, Claudelu, Papiniju, S. Undset, Strindbergu in – po Kosovem mnenju gre za najtesnejšo paralelo – Péguyu. Ne nazadnje Kos oriše še – po njegovem pomanjkljivo razjasnjeno – razmerje med Cankarjevo literaturo in vplivi (oziroma vzporednicami) Knuta Hamsuna ter Maksima Gorkega, v čemer prepozna pomemben cankarjeslovni izziv prihodnosti.

Tatiana I. Čepelevskaya (Ruska akademija znanosti, Moskva) pristopi k Cankarjevemu opusu skozi okvir t. i. slovenskega modela sveta, pri čemer se osredotoči na dve stalnici Cankarjeve simbolike, na koncepta *doma* in *poti*, ki obenem predstavljata tudi »osrednja koncepta slovenske nacionalne tradicije«. Kot pokaže Čepelevskaya, je Cankarjeva posvojitev in prevetritev teh dveh pojmov edinstvena predvsem zato, ker pri njem nista v opoziciji, temveč se vseskozi prepletata in dopolnjujeta, ob čemer Cankar z izročilom ne ravna destruktivno, temveč se v svojem inovativnem pristopu prepričljivo opira na »mitopoetično in versko tradicijo«.

Vid Snoj (Univerza v Ljubljani) – ki je nekatere posebnosti Cankarjevega odnosa do krščanstva tematiziral že v okviru svoje študije *Nova zaveza in slovenska literatura* – obravnava simbolno stalnico v burni zgodovini interpretacije tega odnosa, izjavo »Če bi bil Rus, bi bil pravoslaven, če bi bil Prus, bi bil protestant; ker sem Slovenec, sem katoličan«, ki jo je Cankarju po smrti pripisal njegov bratranec Izidor Cankar. Snoj vprašanje glede pomena te izjave izmakne običajnim površinskim vrednostnim sodbam – o tem, v kolikšni meri gre zaupati Izidorju Cankarju pri zvestem posredovanju Ivanovih besed, in o tem, ali je širši kontekst Cankarjevega življenja in dela v sozvočju z njihovo premiso – ter ga vpne v globlji hermenevtični premislek, v katerem

Cankarjeva veroizpoved stopi v dialog s Snojevim motrenjem lastne duhovne identitete v razmerju do religiozne tradicije, ki mu je bila posredovana. V tem motrenju se – skupaj s Cankarjem – sooči s skrivnostjo izbire brezizbirnega.

István Lukács (ELTE BTK, Budimpešta) se posveti *Kurentu*, enemu izmed tistih Cankarjevih del, ki so v zadnjih letih – glede na pretekle trende v cankarjeslovju – deležna presenetljivo velike pozornosti. Lukács ob pomoči idejno-estetskega modela »arhaično-materialne poetike« Cankarjevo *starodavno pripovedko* poveže z vprašanjem krize jezika ter s sorodnimi problemskimi sklopi Nietzscheja (*O resnici in laži v zunajmoralnem smislu*) in Hofmannsthala (*Pismo*), obenem pa v slovitim pesniškem zaključku *Kurenta* prepozna edinstven poskus religioznega izhoda iz te krize, »vračanje k biblijski enigmati o enotnosti Boga in Besede«.

Dejan Kos (Univerza v Mariboru) pristopi k *Podobam iz sanj* – zadnjemu velikega Cankarjevemu delu – s svežim, ontološko uglašnim branjem in pokaže, da je Cankar v teh skrivnostnih črticah »oslabil dihotomijo med obstojem in neobstojem« ter se približal nekaterim intuicijam apofatične tradicije. Kos uzre bistvo Cankarjeve metafizike v »skrivnostnem prerojevanju življenja v smrti«, kot ga Cankar motri v »izjemni dramaturgiji« zadnje črtice, ki nosi naslov »Konec«. Cankarjeva duhovna oporoka se Kosu razkriva kot »nadsanjska resnica velikonočnih sanj. Njena logika odrešenja nam sporoča, da nam odrešenja ne prinese nobena logika. Odreši nas le srce, v Logosu razklano.«

Anna Bodrova (Državna univerza v Sankt Peterburgu) poznavalsko predstavi razvoj preučevanja in prevajanja Cankarja v Rusiji, od najzgodnejših začetkov, ki segajo v čas njegovega življenja – torej še v čas carske Rusije –, prek močne generacije sovjetskih slavistov, ki naj bi v Cankarju (zaradi njegove »diskurzivne neenotnosti, ki krši ideološke okvire«) prepoznala »požirek svobode«, pa vse do današnjih dni, ki po oceni Bodrove v temeljnih usmeritvah še vedno izkazujejo močno kontinuiteto s sovjetskim cankarjeslovjem. Ob celoviti opredelitvi Cankarjevega mesta v sodobni ruski recepciji, ki ga obravnava s treh vidikov – poljudnoznanstvenega, raziskovalnega in didaktičnega –, nam Bodrova iz prve roke ponudi tudi vpogled v najnovejše pristope k Cankarju med ruskimi študenti.

Andrej Leben (Univerza v Gradcu) nas natančno uvede v Cankarjevo mesto v avstrijski recepciji, tako pretekli kot sodobni, pri čemer je seveda treba poudariti, da je avstrijski prostor – predvsem Dunaj, kjer je Cankar dobro desetletje živel in ustvarjal – brez dvoma najpomembnejši kontekst Cankarjeve

literature onkraj slovenskih meja, tako za njeno razumevanje kot za njeno sodobno mednarodno prepoznavnost. Lebnov prispevek je dragocen tudi zaradi svoje kritične iskrenosti; čeprav optimistično napove, da se recepciji Cankarja v Avstriji obetajo boljši časi, pa vseeno ugotavlja, da v trenutni avstrijski kulturni sferi »zanimanje [zanj] ponikne, ko zbledi neposredna biografska ali literarno-tematska navezava na Dunaj«.

Ivana Latković (Univerza v Zagrebu) na intriganten način obrne Lebnovo perspektivo. Namesto vprašanja, kako je z vidika nekdanjega »centra« danes videti pisatelj, ki je vanj vdiral s »periferije«, je Cankar v njenem prispevku trdno zasidran v širšo »periferno« sceno, zaznamovano s heterogenimi prikaznimi »centra«. V svoji bogati komparativistični analizi I. Latković pokaže na smiselnost in nujnost interpretacije Cankarja v kontekstu širše »južno-slovanske« literature, predvsem ob vzporednem branju hrvaške moderne (Antun Gustav Matoš, Janko Leskovar), pa tudi ob posameznih primerih iz srbske literature, kjer izstopa domiselna primerjava med Cankarjevo *Gospo Judit* in slovitim romanom *Nečista kri* Borisava Stankovića.

Nike Kocijančič Pokorn (Univerza v Ljubljani) osvetli še eno pomembno razsežnost mednarodnega odmeva Cankarjeve literature: njeno intenzivno recepcijo pri slovenski izseljenski skupnosti v ZDA. S podrobno analizo dveh temeljnih časopisnih publikacij te skupnosti skozi celotno 20. stoletje pokaže, da je bila Cankarjeva literatura najbolj priljubljena prevodna snov ameriških Slovencev, obenem pa je rabila tudi kot ena osrednjih točk pri vzpostavljanju njihove kompleksne kulturne identitete. Ideološko zaznamovane prevodne rešitve v tej tradiciji jasno pričajo o tem, da pri izoblikovanju te identitete ni šlo brez variacij prepoznavne razdvojenosti, ki je usodno zaznamovala matično domovino v predvojnem času, tudi na bojišču zgodnjega cankarjeslovja.

Erwin Köstler, vodilni prevajalec in interpret Cankarja v nemško govorečem prostoru, predstavi in ovrednoti nenavadno bogato stripovsko tradicijo upodabljanja cankarjanske snovi, katere korenine najde že pri legendarnem Cankarjevem sodobniku in sopotniku Hinku Smrekarju. Köstlerjeva tema sovпада z enim največjih presenečenj Cankarjevega leta, eksplozivno stripovsko produkcijo, ki je porodila kar štiri samostojne stripe, posvečene literarnemu velikanu. Köstler se brez olepšav sooči tudi z nekaterimi problematičnimi dimenzijami teh projektov, v prvi vrsti z njihovo redukcijo subverzivnih prvin izvirnikov in pretirano hagiografsko držo, še zlasti v primerjavi z drznejšimi pristopi prejšnjih stripovskih generacij k slovenskim literarnim klasikom.

Tudi **Irena Avsenik Nabergoj** (ZRC SAZU) se v svojem prispevku osredotoči na Cankarjevo poslednjo mojstrovino, vendar iz precej drugačne perspektive kot Dejan Kos. V njeni raziskavi prevladuje analiza eshatoloških dimenzij *Podob iz sanj*, predvsem prepoznavnih motivov biblične apokaliptike, na podlagi katerih Cankarjevo zadnjo zbirko črtic umesti v širšo evropsko tradicijo duhovno sorodnih literarnih soočenj z grozotami prve svetovne vojne, tovrstno umestitev pa podkrepi še s primerjalnim branjem Apollinaira, Trakla in Owana. V zaključku svojega prispevka I. A. Nabergoj zagovarja stališče, da so *Podobe iz sanj* »najzrelejše, pa tudi najbolj dosledno osebno doživeto delo« celotnega Cankarjevega opusa.

Zbornik sklene **Krištof Jacek Kozak** (Univerza na Primorskem) z izvirno analizo tistega segmenta Cankarjevega opusa, ki danes nedvomno uživa največ pozornosti širše javnosti, njegovih slovityh sedmih dram, ki predstavljajo steber slovenske dramatike in jih še vedno redno uprizarjajo profesionalni slovenski odri. Kozak Cankarjevo dramatiko bere skozi prizmo njenih središčnih etičnih vprašanj, v katerih vidi vzpostavitev dveh vrednostnih polov, individualnega in družbenega, obenem pa v njej prepozna etični lok, ki ga zaznamuje stopnjevanje družbene angažiranosti – od *Romantičnih duš* do komedije *Za narodov blagor*, po Kozaku najbolj optimističnega izmed Cankarjevih dramskih del – in njeno postopno sesutje v zadnjih dramah. Ob opredelitvi prevladujočih etičnih tendenc Cankarjevih – sicer tudi v svojih etičnih horizontih precej raznorodnih – dram Kozak zaključí, da je v njihovem skupnem jedru mogoče prepoznati predvsem izrazit in nepopustljiv idealizem, ki se najmočneje manifestira prav v *Lepi Vidi*, sklepnem delu dramatikovega opusa.